

РОЗДІЛ ІХ. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО- ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

УДК 159.9

Л. Б. Калюжна

КРЕАТИВНІСТЬ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

У статті висвітлюються наукові підходи до проблеми креативності, особливості та можливості її втілення у навчально-виховний процес загальноосвітньо закладу.

Ключові слова: креативність, розвиток творчих здібностей, творчий потенціал особистості, самоактуалізація.

Постановка проблеми. Реалізація творчого потенціалу особистості, формування уміння застосовувати власні творчі здібності разом з набутими знаннями, уміннями та навичками набуває особливої актуальності у зв'язку з потребами суспільного розвитку та забезпечується практичним утіленням одного із визначальних принципів сучасного педагогічного процесу – принципу особистісно орієнтованого підходу до дитини. Проблема виховання талановитої особистості, розвитку її творчих здібностей є все ще не вирішеною, оскільки апробованих методик як і фундаментальних теоретичних положень, які б регламентували цей процес, не існує.

Філософи, лінгвісти, соціологи та представники інших галузей науки (В. Бехтерєв, В. Вернадський, П. Капіца, Б. Кедров, А. Кестлер, А. Пуанкаре) намагались дослідити механізм творчості. Понад століття розробкою цієї проблеми займаються психологи (З. Фрейд, К. Юнг, А. Адлер, Р. Мей, А. Маслоу, Я. Пономарьов, В. Роменець, В. Моляко, Д. Богоявленська, С. Максимова).

Відсутність єдиної точки зору на природу творчої діяльності, механізмів її забезпечення, тлумачення понять «креативність», «обдарованість», «талант», «геніальність» обумовлює потребу подальших наукових розвідок у сфері творчої діяльності особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «креативність» (від лат. creation – творення) уперше було введено в науковий словник у 1922 році Д. Сімпсоном і вживалось у значенні здатності людини відмовитись від стереотипних способів мислення. К. Роджерс дає визначення креативності як здатності знаходити нові способи вирішення проблем.

М. Холодна вважає за необхідне розглядати термін «креативність» у вузькому та широкому значеннях. Перше значення включає в себе готовність

продувати багато рівноцінно правильних ідей стосовно одного і того ж об'єкта, а в широкому значенні – це творчі інтелектуальні здібності, включаючи здатність привносити щось нове в досвід [3].

Окрім того, поняття «креативність» тлумачиться як здатність до творчості; інтелектуальна творчість; віддалені асоціації; незвичайне кодування інформації; вихід за межі вже наявних знань; результат внутрішньо особистісних конфліктів та ін. Зарубіжні психологи виділяють чотири аспекти проблеми креативності – креативний процес, креативний продукт, креативну особистість та креативне середовище.

Т. Баришева та Ю. Жигалов розмежують поняття «творчість» (процес та результат) і «креативність» в значенні суб'єктивної детермінанти творчості [1, с. 57]. На їх думку, креативність – це системне (багаторівневе, багатомірне) психічне утворення, яке не тільки включає й інтелектуальний потенціал, але й пов'язане з мотивацією, емоціями, рівнем естетичного розвитку, екзистенційними, комунікативними параметрами, компетентністю і т.д. [1, 3].

Гілфорд визначив шість параметрів креативності: здатність визначити і поставити проблему; швидкість думки (кількість ідей, які виникають за одиницю часу); оригінальність (здатність генерувати ідеї, відмінні від загальноприйнятих, реагувати на подразники нестандартно); гнучкість (здатність генерувати різноманітні ідеї); здатність удосконалювати об'єкт, додаючи деталей; здатність вирішувати проблеми (аналіз і синтез).

Мета статті: здійснити науково-психологічний аналіз феномена поняття «креативність» та виявити чинники сприяння реалізації творчого потенціалу учня в умовах сучасної освіти.

Виклад основного матеріалу. Протягом тривалого часу в суспільстві панувала думка про наявність креативності лише в певних сферах: образотворчому мистецтві, театрі, кіно, музиці, поетичній та письменницькій діяльності. За визначенням А. Маслоу, такий вид креативності є креативністю таланту. Але, окрім неї, він виділяє ще креативність самоактуалізації, яка є більш поширеною, має тісний зв'язок з особистістю та проявляється в буденному житті у схильності до творчого виконання поставленого завдання. Учений зазначає, що креативність самоактуалізації важко ідентифікувати, оскільки її синонімом часто є здоров'я [3].

Р. Мей розглядає креативність як ознаку емоційного здоров'я та прояв самореалізації особистості. На його думку, творчі здібності повинні рівноцінною мірою проявлятися в діяльності вченого і художника, мислителя та естета, лідерів технічного прогресу та в звичайному спілкуванні матері з дитиною, вони не можуть обмежуватися рамками певної сфери діяльності. Дослідник вважає, що творчі здібності, які беруть свій початок з підсвідомості та несвідомої сфери, є важливими не лише для живопису, музики, поезії, а також для наукової творчості [4].

Головною рушійною силою для творчості є потреба людини реалізувати себе. Вона притаманна кожній людині, але може трансформуватися, пригнічуватися чи блокуватися індивідуальними психічними структурами

особистості, зокрема психологічними захистами. Сучасні психологи вважають розвиток творчих здібностей соціально зумовленим процесом, оскільки він відбувається під впливом найближчого до дитини значущого оточення, мотивується чи гальмується цим оточенням, забезпечує адаптацію чи дезадаптацію індивіда в соціумі. Видатний піаніст Г. Нейгауз стверджував, що за умови неможливості створити геніїв чи таланти, можливо створити культуру, багатогранність та демократичність якої визначають можливість формування у ній талантів і геніїв.

Батьківське виховання, яке сприяє розвитку креативності в дитини, що досить рано починається в онтогенезі з початком маніпуляції предметами, позитивно впливає на швидке засвоєння дітьми навичок, які необхідні для успішного навчання в школі. Обдаровані діти часто проявляють нестандартність мислення та поведінки, бажання робити все по-своєму, небажання наслідувати зразки, істеричність, деякі з них мають дислексію та дисграфію.

Своєрідність стилю поведінки та освоєння навчальної діяльності такими дітьми за умови недостатнього рівня підготовки учителя до роботи з ними (авторитаризм, нав'язування звичних патернів поведінки та навчання) призводить до того, що креативність приглушується і не розвивається.

На переконання Торренса, існує ціла низка факторів, які гальмують прояв та розвиток креативності в дитинстві, серед яких слід зазначити:

а) орієнтація на успіх (страх дати неправильну відповідь) та уникнення ризиків;

б) орієнтація на думку ровесників (страх виглядати оригінальним, страх бути «білою вороною», не таким, як усі);

в) зафіксованість гендерних стереотипів;

г) уявлення значущих дорослих про креативність як відхилення від норми;

г) заборона ставити запитання та обмеження ініціативи;

д) жорсткість обмежень ігрової, трудової активності.

Іншими перешкодами до прояву та розвитку креативності є схильність до конформізму, одноманітність завдань, що не потребують творчих підходів до вирішення, та моральні заборони.

Життя творчої особистості не позбавлене емоційних переживань. Для творчої дитини це і непорозуміння з однолітками, учителем, невиправдання власних очікувань успіху, страх неприйняття та невдачі. Конфлікти, які виникають у процесі індивідуального розвитку і становлення людини як особистості (міжособистісні, міжгрупові, між індивідом та групою осіб, які за наявності слабких механізмів психологічного захисту переходять у конфлікт всередині особистості) потребують вирішення розрядки, адже містять у собі нереалізований енергетичний потенціал.

Сублімація енергії конфлікту в творчу діяльність вважається оптимальним варіантом перерозподілу енергії та альтернативою проявам агресивності. Але те, який шлях реалізації (творчість, любов чи агресія у всіх

її негативних проявах) обере людина залежить як від первинної ситуації соціальної взаємодії, так і від подальших впливів соціуму [2].

Дослідження останніх років підтверджують не лише можливість визначення рівня творчого потенціалу особистості, а й необхідність подальшого розвитку творчих здібностей. Творчий підхід не завжди має на меті створення нового продукту, а може проявлятися в умінні оцінити ситуацію під іншим кутом зору та вдосконалити вже існуючий.

Творчість служить для задоволення внутрішніх глибинних потреб особистості і є соціально прийнятним та схваленим цивілізованим суспільством способом самореалізації та самовдосконалення. Творчі люди стверджують, що в процесі творчості емоційні переживання та стани є схожими до тих, які виникають при вживанні наркотиків та алкоголю, але вони викликані речовинами, які продукує організм людини, і не несуть жодної загрози життю та здоров'ю творця. У творчості людина ніби наближається до Бога, переживає відчуття всемогутності, а енергетичний заряд, отриманий в такому стані, дає можливість оптимально вирішувати буденні проблеми.

Творчі люди проявляють допитливість і безпосередність, на їх успішність впливає рання діагностика та розвиток творчих здібностей, але штучна стимуляція і прагнення батьків виростити вундеркінда досить часто спричиняє екзистенціальну кризу, емоційне, фізичне і творче вигорання дитини.

Ще К. Ушинський розгортав дискусію щодо неможливості розвитку творчих здібностей в умовах традиційного підходу до навчання і виховання. Наявність готової відповіді на будь-які запитання притупляють у дитини здатність дивитися на природу та явища навколишньої дійсності зрілим поглядом дитячої безпосередності, мудрого здивування, притаманного глибоким мислителям та великим поетам. Тому талановита креативна людина не перестає бути дитиною в очах оточення. К. Ушинський підкреслює, що вчений уже не дивується тому, чому дивується невіглас, але він дивується тому, чому невіглас не може здивуватися.

Креативність учителя є підґрунтям для особистісного формування та розвитку, каталізатором розкриття творчого потенціалу дитини в процесі спільного відкриття та пізнання законів природи, науки, суспільного життя. З метою стимуляції дитячої креативності учитель має з особливою увагою та чуйністю ставитись до будь-яких проявів творчої активності дітей; змінити внутрішнє налаштування на кожную дитину для підтримки розвитку творчих здібностей; помічати творчі прояви в позаурочний час; сприяти формуванню високої самооцінки як стимулу до діяльності; розвивати власну креативність; переконувати учнів в тому, що талант забезпечує лише 10% успіху в творчій діяльності, а решта досягається наполегливою працею.

На відміну від педагога традиційного типу, креативний учитель орієнтується не на стандарти, а на варіативність, не на реконструкцію минулих подій, а на побудову майбутнього. У такого вчителя діти орієнтовані не на набуття знань, а на самореалізацію. Так, якщо за звичайного підходу діти отримують позбавлену протиріч готову інформацію, що дає можливість маніпуляції чужими ідеями, то креативний підхід передбачає здобування

знань самостійно, продукування нових ідей. У процесі пізнання діти не засвоюють стандарти чужого досвіду, а роблять відкриття та перетворення. Окрім того, за традиційного підходу до навчання результати відомі заздалегідь, а за творчого – лише прогнозовані і невідомі. Традиційний підхід розглядає дитину як об'єкт навчання, а креативний – як суб'єкт пізнання і творчості. Креативний підхід передбачає застосування проблемних, когнітивно-евристичних, креативних, арт-технологій, а не імітаційних репродуктивних. Стиль взаємодії з дітьми з впливу перетворюється на взаємодію та супровід. У результаті цього діти креативного типу мають у своєму розпорядженні не тезаурус академічних знань та алгоритми, а рефлексію реальних досягнень та мотивацію перспективи [1].

Учителі, які заохочують креативність, допомагають дітям у розкритті їх творчого потенціалу, орієнтовані на використання таких підходів:

- відводять достатньо часу для творчого дослідження проблеми і виконання завдання, не підганяють учнів, не заважають і не втручаються в їх роботу за умови продуктивного включення, мотивації чи занурення в дослідницьке середовище;

- створюють сприятливе стимулююче та мотивуюче середовище в класній кімнаті, виділяють спеціальну територію для роздумів та «острівця очікувань», де можна залишити незавершене завдання на деякий час;

- забезпечують достатню кількість цікавих і корисних матеріалів та обладнання;

- створюють творчий мікроклімат у класі, де допустимо помилятися, де заохочується ризик, приймається потреба в автономності, робочий шум та безлад не є перешкодами для творчої діяльності.

Дитина, яка звикла працювати в креативному середовищі, виявляє здатність у дорослому віці організувати відповідні умови для саморозвитку та реалізації власного креативного потенціалу та творчості оточення. Для прикладу, опираючись на переваги співпраці з креативними людьми, Стів Джобс створив найкращу у всій Силіконовій долині команду фахівців. Секретом успіху цієї команди є залучення до кожного колективу розробників представників творчих професій - художників, істориків, поетів, музикантів, драматургів та ін. Метою було привнесення в кожен проект найкращих досягнень світової культури та можливість всестороннього творчого пошуку. Успіх цієї стратегії загальновідомий.

Кожен учитель може мати величезний вплив на розвиток дитячої креативності, але щоб всі майбутні громадяни суспільства були творчими, креативність має стати не лише ціллю, але й складовою освітнього середовища та освітнього процесу в цілому. Вчителі можуть заохочувати творчу реалізацію дітей в окремому учнівському колективі, а керівництво школи може забезпечити впровадження стратегій творчого розвитку школярів в освітньо-виховний процес, стимулюючи креативність в роботі вчителів та пізнавально-дослідницькій діяльності учнів.

Висновки. Актуальність проблеми розвитку творчої особистості обумовлена процесами гуманізації та людиноцентризму в освіті, де центром

виховного та навчального впливу є пересічний громадянин, його інтереси, здібності та можливості реалізації в сучасному світі, соціально-економічна динаміка та потреби суспільства, необхідність розробки новаторських ідей та стратегії ефективного розвитку соціальної комунікації.

Креативність є важливою передумовою особистісної реалізації, але особливого значення вона набуває в еру технологій та інтелектуального розвитку. Творча особистість має більший попит на ринку праці завдяки здатності адаптуватися до ситуації, розвиненому вмінню вирішувати творчі завдання без зразків для наслідування чи сформованих патернів поведінки в тій чи іншій ситуації. Вона є самодостатньою особистістю та здатна брати на себе відповідальність під час прийняття життєвоважливих рішень.

Список використаної літератури

1. Барышева Т., Жигалов Ю. Психолого-педагогические основы развития креативности: [учеб. пособие] / Т. Барышева, Ю. Жигалов. – С-Пб. : СПГУТД, 2006. – 285 с.
2. Грановская Р. М. Творчество и конфликт в зеркале психологи / Р. М. Грановская. С-Пб. : Речь, 2010. 414 с.
3. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу – С-Пб. : Питер, 2003 – 385 с.
4. Мей Р. Мужество творить / Р. Мей. М. : Институт общегуманитарных исследований, 2008. 156 с.
5. Холодная М. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М. Холодная. – С-Пб. : Питер, 2002. – 272 с.

Людмила Калюжна. Креативность в контексте современного образовательно-воспитательного процесса.

В статье освещены научные подходы к проблеме креативности, возможности её воплощения в образовательно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: креативность, развитие творческих способностей, творческий потенциал личности, самоактуализация.

Lюдмила Kalyuzhna. Creativity in the context of modern educational and training process.

The article is devoted to scientific approaches to the problem of creativity and possibility of its implementation in educational process.

Key words: creativity, development of creative abilities, creative potential of the personality, self-actualization.

УДК 159

В. І. Коновальчук

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ТА ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті аналізуються основні наукові підходи до вивчення проблеми психологічного здоров'я особистості. В якості визначальних чинників регуляції психологічних станів особистості, зокрема психологічного здоров'я, розглядаються захисні механізми психіки.